

УДК : 608.1 : 331.876.6

ВИНАХІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ УСТАНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ (1991-2013 РР.): ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Косско Т.Г.

(Центр досліджень інтелектуальної власності і передачі технологій НАНУ Інститут проблем матеріалознавства ім. І.М.Францевича НАНУ)

Робота присвячена охороні інтелектуальної власності. В статті наведені та аналізуються показники винахідницької роботи зі створення об'єктів права інтелектуальної власності в установах НАН України. Висвітлені методи управління, проведено аналіз проблем та досягнень в цій області.

Ключові слова: *інтелектуальна власність, наукові розробки, інновації, винаходи, патентні відділи.*

Сприяння створенню та охороні інтелектуальної власності є одним із важливих завдань суспільства в сучасних умовах прискороного розвитку технологій, а саме – на інноваційному шляху соціально-економічного розвитку, який проголошено Україною. В той же час, світова практика свідчить, що без адміністративної та фінансової підтримки процесу створення та охорони інтелектуальної власності неможливе перетворення її у дійовий фактор економічного зростання. Тому актуальною є тема осмислення проблеми інституалізації державної підтримки винахідницької діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що багато аспектів питання створення та охорони інтелектуальної власності висвітлено в наукових працях та статтях таких відомих науковців як Г.О. Андрощук, В.Ю. Грига, О.Жилінська, М.Ю. Ільченко, Ю.М. Капіця, О.Є. Колосов, Б.А. Малицький, В.П. Соловійов, М. Шенкаренко. У цих дослідженнях розглянуто багато економічних, юридичних та організаційних питань поводження з інтелектуальною власністю в процесі трансферу технологій.

Але залишається не розглянутим багаторічний досвід організації винахі-

дницької діяльності як стрижневої ланки створення інтелектуальної власності, зокрема в наукових установах системи НАН України. Метою даної статті є висвітлення результатів винахідницької роботи за допомогою історико-наукознавчого методу та визначення здобутків, яких досягла Національна академія наук України (НАН України) у практичній діяльності з охорони об'єктів права інтелектуальної власності в процесі освоєння нових організаційних можливостей після здобуття незалежності, що може позитивно вплинути на підвищення ролі НАН України у модернізації вітчизняної економіки в сучасних умовах.

Історично так слалося, що система патентно-ліцензійної діяльності та охорони інтелектуальної власності, яка діяла за часів СРСР, була єдиною для всіх союзних республік. Вона була ліквідована після політичних подій серпня 1991 р. Закони СРСР в галузі захисту об'єктів права інтелектуальної власності фактично припинили дію на території України, яка стала незалежною. Правовий вакуум, що утворився після того, як перестав діяти з 25 грудня 1991 р. «Закон об изобретениях в СССР», призвів до значного зменшен-

ня кількості поданих заявок на винаходи. Цьому також сприяли негативні економічні та соціальні процеси в країні. В статті аналізується як складалася в подальшому робота з створення та захисту об'єктів права інтелектуальної власності в НАН України.

Однак діяльність із створення та охорони інтелектуальної власності, в частині винахідницької діяльності, для НАН України є одним із важливих напрямів її роботи як генератора інноваційного розвитку. Оскільки в НАН України існує механізм управління, планування, охорони інтелектуальної власності та фінансової підтримки винахідництва, актуально дослідити системні принципи щодо підтримки цього механізму.

Починаючи з 1991 р. відбувалися суттєві зміни у законодавстві, які регулювали відносини у галузі охорони промислової власності. Президія АН України швидко відреагувала на зміну ситуації і у листі до керівників установ вже від 02.07.91 р. № 41/703-83 [1] запропонувала установам академії програму дій, а саме організаційно-методичних заходів, проведення яких мало б забезпечити обмін частини авторських свідоцтв СРСР на патенти України, підписання угод між винахідниками та адміністрацією установ, підготовку пропозицій щодо патентування винаходів за кордоном, створення фондів фінансування винахідницької діяльності. Для порівняння, перший правовий документ України у сфері захисту промислової власності «Тимчасове положення про правову охорону об'єктів промислової власності та раціоналізаторських пропозицій в Україні» [2], був затверджений Президентом України лише 8 вересня 1992 р. Введення в дію в 1994 р. законів України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на промислові зразки» та «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» [3] створило правову ос-

нову для подальшого відродження винахідницької діяльності в Україні.

У 1992 р. установами НАН України до Державного інституту промислової власності України (Укрпатенту) було подано лише 81 заявку на винаходи, до Комітету по патентах і товарних знаках Російської федерації (Роспатенту) – 160 заявок, одержано позитивних рішень – 829. Це становило лише 43,5 % від кількості рішень, що були одержані у 1991 р.¹ В наступний 1992 р. спостерігається підвищення подання заявок на винаходи, кількість яких в подальшому знов зменшується до 1998 р. Результати діяльності із створення заявок на винаходи (корисні моделі) та кількість одержаних патентів відображено в таблиці:

Основні показники Національної академії наук України зі створення, охорони та використання об'єктів права інтелектуальної власності

Період, рр.	Заявки на патенти на винаходи, корисні моделі, промислові зразки	Рішення про видачу патентів на винаходи, корисні моделі, промислові зразки	Ліцензійні угоди та контракти на використання об'єктів права інтелектуальної власності та ноу-хау
1991-1995	4188	4691	74
1996-2000	1653	2681	264
2001-2005	2319	2884	625
2006-2010	3610	3436	263
2011-2013	2437	2413	230

Підводячи підсумки роботи у звіті про діяльність НАН України у 1995

¹ Всі показники в статті надані за даними щорічних Звітів про діяльність Національної академії наук України: розділ «Створення, впровадження та охорона інтелектуальної власності»

р. в розділі «Розробка, впровадження і захист промислової власності» зазначено, що глибока економічна криза, загальний спад виробництва, стрімка інфляція 1991-1995 рр., правовий вакуум, відсутність вітчизняної інфраструктури і нормативно-правової бази з розробки, впровадження і захисту промислової власності, привели, зокрема до зменшення чисельності винахідників в установах, організаціях і підприємствах академії за період 1991-1995 рр. майже у 7 разів [4].

В 1996 році були передбачені важливі заходи щодо подальшого покращення діяльності з розробки, захисту та впровадження промислової власності в НАН України. В тому числі, була відновлена робота підрозділу з охорони інтелектуальної власності в Президії НАН України, а саме був створений Центр інтелектуальної власності і передачі технологій НАН України (ЦІВПТ НАН України), що відновило в системі академії оперативну та узагальнюючу роботу по проведенню загально-академічних заходів щодо винахідницької та патентно-ліцензійної роботи. Також була проведена робота з відновлення в установах НАН України роботи підрозділів з питань трансферу технологій, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності [5].

Однак продовження глибоких кризових явищ та несвоєчасне асигнування установ НАН України привели до того, що заявок у 1996 р. було подано на 36 % менше, ніж у попередньому році. В 1997 р. – подано заявок ще на 11 % менше. Але вже у 1998 р. заявок було подано вже на 28 % більш, ніж у 1997 р., хоча патентів одержано на 27 % менше, ніж у попередній рік. У 1999 р. зростає кількість поданих заявок на 22 %, але зменшується кількість одержаних патентів на 37 %. Зменшення одержання патентів у 1998-1999 рр. пов'язано із припиненням дії тимчасового порядку вида-

чі деклараційних (коротких) патентів на винаходи з терміном дії п'ять років та відсутністю ефективного механізму видачі патентів на винаходи з терміном дії двадцять років. На той час термін розгляду останніх заявок на винаходи Укрпатентом складав 4 – 5 років. Цей термін був доволі великим і гальмував процес патентування.

Як наслідок, у 2000 р., порівняно з 1999 р., незначно зменшилася кількість поданих заявок, а одержання патентів збільшилося. Це збільшення було зумовлено відновленням «коротких» патентів без проведення експертизи по суті за заявками, поданими ще до 1998 р.

З аналізу показників патентно-ліцензійної діяльності можна зробити висновок про суттєве зниження у 1991-1999 рр. винахідницької активності в цілому в Україні. З 1991 р. відбувся суттєве зменшення винахідницької діяльності установ та організацій усіх відділень НАН України. Несприятливим фактором було і те, що до 2000 р. Держпатентом України обсяг виданих патентів за цей період переважно більшість складають деклараційні патенти зі строком дії п'ять років (з 2000 р. – шість років). Але з 1998 р. - 2000 р. відбувається поступове зростання показників з винахідницької діяльності в НАН України.

У 2000 – 2004 рр. була сформована вітчизняна законодавчо-правова база України у сфері інтелектуальної власності, а також в інноваційній сфері, яка в основному відповідає сучасним вимогам. Стабільність в економіці та промислове зростання сприяло тому, що показники патентування і ліцензування почали суттєво зростати [6]. Так, наприклад, у 2002 р. порівняно з 2001 р. кількість поданих заявок зросла на 19 %, отриманих патентів – на 15 %; у 2003 р. порівняно із 2002 р. – на 23 % та 21 % відповідно.

Тобто у період з 2001 по 2004 рр., відбувався зріст патентування в

установах НАН України, який був пов'язаний з стабільністю в економіці та зростанням промисловості.

Стан процесу патентування наукових розробок в період з 2005 по 2013 рр. був проаналізований у статті [7]. Аналіз патентної діяльності установ НАН України за період 2005-2013 рр. свідчить про суттєве стабільне зростання кількості створених винаходів, корисних моделей та одержаних на них патентів (див. наведену таблицю).

Серед проблем, пов'язаних з діяльністю зі створення об'єктів права інтелектуальної власності, в цей період можна виділити такі:

- неякісне та несвоєчасне проведення патентних досліджень окремими установами, або взагалі відсутність таких досліджень;

- підрозділи з питань трансферу технологій, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності установ були неуккомплектовані висококваліфікованими фахівцями, оплата їх праці була низькою навіть у порівнянні з науковцями;

- брак коштів на патентування, особливо на зарубіжне патентування;

- маркетингові дослідження не проводилися кваліфіковано та в належному обсязі;

- відсутність державного замовлення на підготовку фахівців з охорони інтелектуальної власності для НАН України.

Несприятливими факторами на державному рівні також були:

- падіння промисловості і, як наслідок, зменшення кількості патентів та ліцензій;

- неможливість впровадження інноваційних розробок у великому обсязі;

- відсутність матеріальної підтримки патентування вітчизняних винаходів в іноземних державах і, як наслідок, невелика кількість ліцензій;

- відсутність прямих фінансових та податкових засобів підтримки ко-

мерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності.

З перелічених вище проблем впливають природні рекомендації:

- кадрове зміцнення та збільшення фінансового забезпечення діяльності підрозділів з питань трансферу технологій, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності;

- моральне та матеріальне стимулювання винахідницької діяльності, а саме виділення коштів на виплату винагороди винахідникам за створення та використання об'єктів права інтелектуальної власності;

- запровадження державного замовлення на підготовку фахівців з питань інтелектуальної власності для академічних установ відповідно до Указу Президента України “Про заходи щодо охорони інтелектуальної власності” від 27 квітня 2001 р. № 285/2001, а також проведення заходів з підвищення кваліфікації співробітників зазначених підрозділів та винахідників.

Проведений аналіз ситуації в сфері винахідницької та ліцензійної роботи в наукових установах Національної академії наук України показує, що термін 1991-2013 рр. складався із періоду 1991-2000 рр., в який відбулося згорання цієї діяльності, та періоду 2001 – 2013 рр. – поступового її відновлення та зростання.

На стан патентно-ліцензійної діяльності першого періоду вплинуло: розрив зв'язків з установами та організаціями інших колишніх республік СРСР, різке скорочення договорів з підприємствами військово-промислового комплексу, різке погіршення економіки у країнах СНД і, зокрема, в Україні. В наукових установах відбулося звільнення патентознавців або взагалі ліквідація патентно-ліцензійних відділів, діяльність яких була спрямована на своєчасний захист промислової власності. Ці та деякі ін-

ші правові, соціальні та економічні фактори негативно вплинули на результати винахідницької та патентно-ліцензійної роботи в НАН України.

Другий період – 2001-2013 рр. є періодом імплементації законодавчої бази України з інтелектуальної (промислової) власності. Завдяки проведенню управлінських та організаційних заходів в НАН України досягнуті вагомі результати. НАН України є однією з небагатьох організацій України, в якій була збережена система патентних підрозділів наукових установ, що здійснюють цю діяльність. Результатом стало стабільне зростання показників з винахідницької роботи. Окрім патентування в Україні, патенти на винаходи установи академії отримували в Російській Федерації, Республіці Білорусі, Німеччині, США, Японії, Китаї, Кореї та інших країнах, декілька патентів одержано за процедурою РСТ (по міжнародних заявках, поданих згідно договору про патентну кооперацію РСТ) та патенти Європейського патентного відомства. Проводилася активна лі-

цензійна діяльність.

Протягом періоду 2001 – 2013 рр. відбувається стабільне зростання майже усіх показників винахідницької діяльності, і це в сучасних економічних умовах, що постійно змінюються, незважаючи на кризові явища в економіці і в промисловості. В більшості наукових установ НАН України фізико-технічного профілю на цей час діють реорганізовані «Підрозділи з питань трансферу технологій, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності», висококваліфіковані спеціалісти яких виконують роботу по захисту промислової власності, патентуванню, ліцензуванню, маркетинговій та інноваційній діяльності установ.

Все вищенаведене свідчить про значний творчий потенціал НАН України. Ефективне використання інтелектуального потенціалу наряду з переходом до інноваційних моделей в країні могли б привести до покращення економічного стану, зростанню промисловості та сільського господарства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лист Президії НАН України від 02.07.91 р. № 41/703-8 / Академія наук України. – К. : Наукова думка, 1991. – 2 с.
2. Указ Президента України від 18 вересня 1992 р. № 479/92 «Тимчасове положення про правову охорону об'єктів промислової власності та раціоналізаторських пропозицій в Україні» // ММП «Білоцерквиськдрук», 1992. – 30 с.
3. Збірник нормативних актів з питань промислової власності / Уклад. В.О. Жаров та інші, за ред. В.Л. Петрова, В.О. Жарова. – К.: Вища школа, 1998. – 486 с.
4. Звіт про діяльність Національної академії наук України у 1995 році. Частина 2. / Національна академія наук України. – К.: Наукова думка, 1996. – 126 с. – С. 25.
5. Розпорядження Президії НАН України від 16.01.08 р. № 15 «Про підрозділи з питань трансферу технологій, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності». Президія Національної академії наук України. – К. : Національна академія наук України, 2008. – 3 с.
6. Діяльність Національної академії наук України 1999 – 2003 рр. / – К. : «Академперіодика», 2003. – 95 с.
7. Косско Т.Г. Стан та тенденції процесу патентування наукових розробок в Національній академії наук України // Наука та інновації, 2014. – Т. 10. – № 3. – С. 98 – 101.

Косско Т.Г. Изобретательская деятельность учреждений Национальной академии наук Украины (1991 – 2013 гг.): исторический аспект. Работа посвящена охране интеллектуальной собственности. В статье приведены и анализируются показатели изобретательской работы по созданию и использованию объектов права интеллектуальной собственности в учреждениях НАН Украины. Показаны методы управления, осуществлен анализ достижений и проблем в этой области.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, научные разработки, инновации, изобретения, патентные отделы.

Kossko T. Inventive institutions of the National Academy of Sciences of Ukraine (1991 - 2013 years.): a historical perspective. The work is devoted to intellectual property protection. The article describes and analyzes the performance of inventive work on the creation and use of intellectual property rights in institutions of NAS of Ukraine. Showing management practices, carried out an analysis of achievements and challenges in this area.

Keywords: intellectual property, research and development, innovation, invention, patent offices.

УДК 656.629(477)

ВІДНОВЛЕННЯ ТРАНЗИТНОГО РІЧКОВОГО ФЛОТУ УКРАЇНИ З 1944 ПО 1958 РР. (В ЕКСПОЗИЦІЇ ДЕРЖАВНОГО ПОЛІТЕХНІЧНОГО МУЗЕЮ ПРИ НТУУ "КПІ")

Цюпа А.М.

(Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут")

Стаття присвячена історії відновлення транзитного пасажирського та вантажного флоту України з 1944 по 1958 рік, яке стало можливим завдяки праці робітників та інженерів київського заводу "Ленінська кузня". Аналізуються основні технічні характеристики самохідних та несамохідних річкових суден, спроектованих та запущених у виробництво на заводі в цей період. Звертається увага на те, що макети всіх згаданих суден можна побачити в експозиції Державного політехнічного музею при НТУУ "КПІ".

Ключові слова: Україна, пароплав, пасажирський та вантажний річковий флот

Ще йшла друга світова війна, але до осені 1944 року Дніпро вже було звільнено для річкових перевезень від Могильова до Чорного моря. Однак, як згадував славетний дніпровський капітан Герой соціалістичної праці Петро Павлович Жук, на плесах порожнього тоді Дніпра лише інколи можна було побачити невеличкі старі катери та рибальські човни. Потужного транспортного флоту на річках України на той час не було. Але для відбудови проми-

слових підприємств, постачання сировини та палива, а також для інших потреб народного господарства країни, необхідно буде терміново відновити вантажні та пасажирські перевезення як на Дніпрі так і на інших придатних для судноплавства річках України. Отже для відновлення судноплавства річковому пароплавству держави стали вкрай потрібні самохідні судна з поліпшеними техніко-економічними характеристиками.